

fdw

II. ULUSLARARASI İSLAM DÜŞÜNÇESİ KONFERANSI

İstanbul, 25-27 Nisan '97

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Deni. No:	566.20
Tas. No:	181.2 ULU.İ

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
KÜLTÜR İŞLERİ DAİRE BAŞKANLIĞI YAYINLARI

Yayın No: 54

ISBN
975-8215-09-4

2000 Adet basılmıştır. 1997

Yapım - Ofset Hazırlık
Sina Ltd. Şti. 531 60 75

Baskı
Erkam Matbaacılık

ŞİA VE EHL-İ SÜNNET’TE İÇTİHAD

Üstad Amid Zencani*

Rahman ve Rahim Allah’ın Adıyla

Ehl-i Beyt ve Ehl-i Sünnet Mektepleri’nde İctihad

Şia ve Ehl-i Beyt mektebinde icthad, ferdi ihtiyaç açısından gerekli şartları haiz her fakih için caiz ve İslami toplumun ihtiyaçlarına teveccühen farz-ı kifayedir. Bazı Şia alimlerinin(Ahbariler) icthadın caizliği hususundaki tartışmaları daha çok icthadın bazı delillerinin hüccet olup olmadığı hususundadır. (Muhakkık Horasani, Kifayetu’l-Usul s. 464; Üstad Mekarım Şirazi’nin Notları ve Envaru’l-Usul s. 608 Kum Baskısı)

Şia alimleri icthadın manası hususunda şu meşhur tanımı kabul etmişlerdir:” İctihad, şeri bir hükmün hüccetini(delilini) ele geçirmek için çaba sarfetmektir.”(Allame Hilli, Tehzibu’l Usul Kifayetu’l-Usul’den naklen. S. 463 Hacibi’nin Muhtasarı’l-Usul’deki tanımı da buna yakındır, s. 460)

Bazı Şia’nın usuli tabirleri arasında icthad, ”furuatın, usulden istinbat yetisi” olarak da tanımlanmıştır.(Şeyh Behai, Zubdetü’l Usul, s.125 Tahran baskısı)

Bu manada içtihad, gerçekte şer’i hükmü Şer’iat’ın mükellef insanlar için tayin ettiği şer’i hükümlere erişme yollarından istinbad etmektir. Bu yüzden içtihadın cevazında, istinbad yolları, deliller ve hücciyetin temelleri incelenmelidir. Şia’da nas karşısında rey’e uymak caiz değildir. Nitekim Seyyid Murtaza “Ez-Zaria” kitabında reyle içtihadı red etmiştir. Şia’nın beşinci asır alimlerinden olan Şeyh Tusi “İddet’ul Usul” adlı kitabında kıyas ve reyle içtihadı zikretmiştir. Altıncı asır fakihlerinden olan İbn-i İdris de içtihadı ihtisân, kıyas ve reyle amel sırasında zikretmiştir.

O halde Şia’ya göre içtihad, şer’i hükmün çıkış menşei olarak algılanmaz. Fakih içtihadıyla şer’i hükümleri muteber kaynaklardan ve delilli yollardan

(*) *İran, Ayetullah, Tahran Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.*

elde etmeye çalışır. Başka bir tabirle içtihad, hükmün delilini anlama çabasıdır. Hükmün çıkış delili değildir. Bu yüzden Şia fakihleri şer'i hükümlerin birliğini farklı içtihadın varlıklarıyla kabul etmektedir.

Şia fakihleri arasında muhakkık Hilli gibi bazı alimler nazar ve dikkat olmaksızın Kitap ve Sünnet'in zevahirinden istinbad etmeye içtihad demektedirler. Ama genel bir bakış açısıyla Şia fıkında şer'i hükmün istinbadı maksadıyla şer'i muteber delillerden ve genel kaidelerden sahih tüm istifade şekillerine içtihad denmektedir. Usul-i Fıkıh ilmi bu bağlamda bir mantık, içtihad da fikir sistemi ve istinbad makamındadır. Bu ilim ortak kaideler ve delilleri haizdir ki fıkıh ilmi ve hükümlerin istinbatı ona ihtiyaç duyar. Bu iki ilmin irtibatı teori ve pratik irtibatıdır ki, her ikisi de şeriat ve vahiyden kaynaklanmıştır. Şahsi görüş ve beşeri akıldan değil.

Şia fıkında nassın karşısında içtihad olmaz. İchtihada ve ilmi usule ihtiyaç da nassa ulaşmanın kolay olmayışından kaynaklanır. Nassa ulaşma zorlaştıkça da içtihadta ihtiyaç artış gösterir. Şia'nın İlm-i Usulde Ehl-i Sünnet'ten sona kalışı da şundandır ki, Şia'ya göre Peygamber'in değerli mirası asırlar boyu Ehl-i Beyt vasıtasıyla Şiiler'in elinde bulunmuştur. Şia fakihleri üçüncü asrın sonuna dek elindeki bu nebevi miras sebebiyle içtihad ve İlm-i Usule ihtiyaç duymamıştır.

Şia'ya göre imamet ilmi açıdan risalet ilminin bir uzantısıdır. Bu yüzden Şia üç asır boyunca nass dönemini yaşamıştır. Bu yüzden nass dönemi biter bitmez de ilk Şii fakihler ortaya çıkmış ve nass karşısında içtihadta karşı savaş açmışlardır. Şeyh Seduk, Şeyh Mufid ve Seyyid Murtaza re'yin fikri çizgisini red etmişlerdir. (Şehid Seyyid Muhammed Bakır Sadr, İlm-i Usul S. 64) Ama buna rağmen Şia fakihleri, Hz. Mehdi'nin gaybubet döneminin başlamasıyla içtihad yönelmiş, Usul-i Fıkıh süratle yayılmış ve içtihad yaygınlaşmıştır.

Şia fıkında içtihad mutlak ve mütecezzi(salt ve görelî) diye iki ayrılmıştır. Mutlak müçtehid kazavet, fetva verme, velayet ve hükümet yetkişine de sahiptir. Her iki halde de içtihad ve içtihadın temel ilkelerini öğrenmek kaçınılmazdır. İchtihadın temeli Arapça Lugat ilmi, Arapça kurallar ilmi, tefsir ilmi, hadis ilmi, rical ilmi, diraye ilmi, kelam ilmi, mantık ilmi, Usul-i Fıkıh ilmi, örfî ve uzmanlık konuları için yeterli ilim...(bilen insanlara müracaat etmek suretiyle de olsa.)

Şia'ya göre şer'i hükme istinbatta muteber deliller nassın varlığı şartlarında kitap ve vahye dayalı sünnettir ki içtihadî deliller olarak adlandırılmaktadır. Nassın olmadığı veya bulunmadığı zamanlarda ise dört usul sözkonusu-

dur. Ki bunlar da fıkhî deliller dediğimiz beraat, istishab, ihtiyat ve tahyir'dir. İcma ise sadece muteber ve delilli bir sözü keşfeden bir delil olarak itibar görür. Kendisi hüküm çıkaran bir delil değildir. (Muhakkık Kazimi Keşfu-l Kına s. 190)

Şia fakihleri kesin akıl ve yakın haletini de uyulması gerekli kabul etmekte ve elde edildiği takdirde fakihin zanni delillere ihtiyacının olmadığını söylemektedirler. (Şeyh Ensari Resail, Kat' konusu s. 2)

Ehl-i Sünnet'e göre ise içtihad, hükümlerin istinbadı veya tatbiki hususunda çaba sarfetmektir. Dolayısıyla içtihad iki kısımdır. Birincisi hükümlerin istinbadı, ikincisi ise hükümlerin tatbikidir. Birincisi tam içtihadıdır ki, şer'i kaynaklardan hüküm istinbad edebilen alimlere özgüdür. Çoğu bu içtihad türünün sona erdiğine inanmaktadır. Bu görüş Ehl-i Sünnet'in cumhuruna veya ekseriyetine isnad edilmiştir. (Ebu Zehra s. 307) Ama Hanbeli alimleri bu içtihad türünün her asır için geçerli olduğuna inanmaktadırlar.

İkinci kısım alimler ise, tahriç ve tatbik alimleridir ki hükümlerin usullerini cüzi fiillere tatbik etmekte ve hüküm çıkarmaktadır. Bu tür hükümlerin tatbikiyle öncekilerin görüş belirtmedikleri konuları belirtmeye çalışıyorlar. (Şerhu-l Minhac c. 3 s. 310)

Ehl-i Sünnet fıkhında, özellikle de Hanefi fıkhında kıyası bilmek müçtehid için gereklidir. Şerhu-l Minhac'ın yazarı bu konuda şöyle demektedir: "Müçtehid kıyası ve muteber şartları anmalıdır. Zira kıyas içtihadın kaidesidir ve kıyas sonsuz hükümlerin tafsiline ulaştırıcıdır."(a.g.e. s. 312)

Ebu Zehra'nın Üstad'ı şöyle demektedir: "Fıkhî hükümleri çıkaranlar şer'i maksadları ve hedefleri de bilmelidir. Böylece risaletin de hedefi olan maksatlardan sapmaz. Hedefte sapanlar kıyasın şekillerini bilemez ve şer'i hükümlerin ilişkilerinden anlayamaz. Fakih şer'i maslahatları da bilmelidir. Zira insani maslahatlar değişmezdir. Böylece gerçek maslahat ile, gerçek olmayan maslahatı da ayırabilir. Müçtehid maslahatları ve zararları bilmeli, ikisini birlikte değerlendirmelidir. Zararı defetmek maslahat'ı celb etmekten öncedir. Çoğunluğun menfaatini fertlerin menfaatinden öne geçirilmelidir. Bütün bunlar içtihadın temelleridir."(a.g.e. s. 312)

Şatibi ise şöyle diyor: "İçtihad iki temel'e dayanır. Birincisi şer'i maksatları anlamak, ikincisi ise Arapça'yı bilmektir. İnsan şeriat'ın maksatlarını tam bilecek olursa Peygamber'in halifesi makamına erişir, talim, fetva ve Allah'ın hükümleriyle emreder."(a.g.e. s. 212)

Şatibi'nin buradaki maksadı hilafet ve imamette içtihadın gerekliliği hakkındadır.

Genel bir gözle denilebilir ki Ehl-i Sünnet fıkhıta öncedir. Ama yayılma ve devam açısından Şia mezhebi daha yüce bir makama sahiptir. Fıkhi deliller açısından da Sünni fakihleri daha büyük bir imkana sahipken, Şia alimleri muteber fıkhi deliller açısından şiddetli bir sıkıntı içindedirler. Sadece siyasi ve hükümetle ilgili hükümler konusunda daha geniş bir rahatlığa sahiptir.

Şia fikhının özellikleri

Şia fikhının genel özelliklerini ikiye ayırmak mümkün:

1- Şia fikhında Ahbariler dışında herkes icthad kapısının açık olduğunu söylemekte ve icthad, Şia'ya göre şer'i hükümleri Kitab, sünnet, icma ve akıldan istinbat etme kudretinden ibarettir. Şöyle ki:

A- Şia fakihleri genellikle Kur'an'ın ahkam ayetlerinin icthadi tefsirini gerekli ilmi mukaddemata dayalı olarak caiz bilmekte ve bu mukaddematın şubelerinden biri de tefsirde ilgili rivayetleri bilmektir.

B- Şia'ya göre sünnet 14 Masum'dan menkul hadislerdir ve Şia, Masum'un sözünü vahy muktezasının beyanı, ilahi şeriatın kaşifi ve Allah'ın hükmü üvanıyla delil kabul etmektedir. Şia fakihine göre müctehid, 14 Masum'un sözlerinden ilahi hükmü istinbat edebilen kimsedir. Masum İmamlar'ın rivayetlerinde Resulullah'tan nakil senedi incelenmez. Zira İmamlar'ın sözünün itibarı ravinin sözünün hücciyeti babından değildir. Kendisi kaşif ve hüccettir. İmam'ın ilmi de Peygamber'den nakil sayesinde hasil olmamaktadır. Nübuvvet mirası imamet emaneti vasıtasıyla herbirine ulaşmaktadır. Elbette Masumlar'dan menkul rivayetlerde bir takım şartlar gereklidir ki bunlar da Dirayet ilminde beyan edilmiştir.

C- Şia'ya göre icma bizzat hüccet değildir. İcmayı huzur (duhul), lütuf, hads(sezgi) veya kudema arasındaki şöhet sebebiyle Masum'un sözünün kaşifi olarak kabul ediyorlar.

D- Şia'ya göre akli deliller beraat, istishab, tahyir ve iştigal olmak üzere dörttür. Kıyas, istihsan, zerayi ve benzeri şeylerin hiç bir itibarı yoktur.

Bu yüzden Şia fikhı Ehl-i Sünnet mezhepleri arasına koyulamaz. Zira Şia'ya göre Ehl-i Sünnet imamlarının fıkhi görüşleri Masumlar asrında yaşadıkları hasebiyle nas karşısında icthad olarak değerlendirilmektedir.

Onlara göre de Şia fıkhı bir nevi tahrictir ve Şia müctehidleri Masum İmamlar'dır.

Bu yüzden Ehl-i Sünnet alimleri İmam Sadık'tan bahsedince onu kamil bir fakih olarak anmaktadırlar. Ebu Zehra şöyle diyor: "İmam Sadık'ın Kur'an hakkında tam bir ilmi vardı. Kur'an'ın gerçeklerini derk ediyor ve gizli hazinelerini çıkarıyordu. İmam Sadık'ın sünnet konusunda da tam bir ilmi vardı. Gerçi Şiiler İmam'ın sadece Ehl-i Beyt rivayetlerine teveccüh ettiğini söylüyorlar. Ama "İmam Zeyd" kitabında da isbat ettiğimiz gibi Ehl-i Beyt sahabe ve tabiinden ayrı değildi. İmam Seccad sahabe ve tabiin meclisine özel bir ilgi gösteriyordu. Bu imam, hem Şia ve hem de Ehl-i Sünnet nezdinde oldukça yüce bir dereceye sahiptir. Herkes onu imam olarak kabul etmekteydi. İmam Sadık da Kur'an ve sünnette bulamadıkları hususunda şüphesiz ki kendi görüşüyle amel ediyordu. Ama İmam'ın bu nas bulunmayan konulardaki görüşünün maslahat mı yoksa kıyas mı olduğu belli değildir. Ama açık olan şu ki, o kıyasla amel etmiyor ve akıl ile maslahattan istifade ediyordu.

İmam Sadık Ebu Hanife ile karşılaştığında ona şöyle dedi: "Babam babasından ve o da Resulullah'tan nakletmiştir ki, "Dini hususlarda ilk kıyas eden kimse İblis idi.. Allah,"Adem'e secde et." diye emredince İblis şöyle dedi: "Ben Adem'den daha üstünüm. Beni ateşten, onu ise topraktan yaratın. Kim dini konularda kıyasa başvurursa Allah kıyamet günü onu İblis ile haşreder. Zira kıyasa başvurmakla İblis'e itaat etmiş olur."

Ebu Zehra bu görüşmeyi naklettikten sonra İmam'ın kıyasa muhalefetini yorumlamaya çalışarak nedeninin Medine fakihleri ile Irak fakihleri arasındaki ihtilaf olduğunu iddia etmektedir. İmam'ın Medine fakihlerinden olduğunu ve kıyas yerine maslahatla amel ettiğini yazmakta ve şöyle demektedir:

İmam Sadık zamanında Medine fakihleri arasında rey maslahata dayalıydı. Medine'de reyle meşhur olan Rabia her zaman re'yi maslahat manasına tefsir ediyordu. İmam kıyası redderken şeriatta nas bulunmayan konularda muteber sayılmış olan maslahatı öne çıkarıyordu ki, maslahat manasına gelen rey, akıl ile de uyum içindedir. Zira akıl da içinde zarar olan şeylerin terkinini, faydalı şeylerin de celbini emretmektedir. İmam Sadık icmaya da istinad ediyordu. Kısacası İmam Sadık'ın fıkhı sünnet yoludur."(Ebu Zehra s. 670)

Ebu Zehra İmam Bakır hakkında da şöyle diyor:"

"İmam Bakır'ın alimlerle diyalogundan da anlaşıldığı gibi zamanındaki fa-

kihler kendisine bir imam ve reis gözüyle bakmaktaydılar. Onlar kendiliğinden bu itaati gösteriyor ve kendisine bağlılık izharında bulunuyorlardı. İmam sürekli ashabı övüyor ve Hanefi camiasına şöyle buyuruyordu: "İrak'ta bunun aksini bana isnad edenler benden değildir."

Maliki mezhebinin imamı İmam Malik, İmam Bakır'ın öğrencisidir ve onun fıkıh ve rivayetlerinden istifade etmiştir. Ebu Hanife de İmam Bakır'dan bir çok rivayet nakletmiştir. Bu konuda Ebu Yusuf'un "El-İsar" kitabını okumanız yeterlidir. Bu kitapta Ebu Hanife, İmam Sadık ve İmam Bakır'dan bir çok rivayetin nakledildiğini göreceksiniz. Hilyetu-l Evliya kitabının yazarı İbn-i Nedim şöyle diyor: "Tabiinden Yahya b. Said-i Ensari, Eyyub Secistani, Eban b. Tağleb, Ebu Amr b. Ala, Yezid b. Abdullah b. Hadi gibi kimsele İmam Cafer'den rivayet nakletmişlerdir. Fıkıh ve Hadis alimleri İmam Sadık ve İmam Bakır'dan bir çok rivayet nakletmişlerdir. Malik b. Enes, Şube b. Kasım, Süfyan b. Ayniye, Süleyman b. Bilal, İsmail b. Cafer bu cümledendir.(a.g.e. s. 652)

2- Zeyd b. Ali b. Hüseyin'in Fıkıh'i Mezheb'inin Özellikleri

Cafer'i Mezhebine göre Zeyd Ehl-i Beyt'in büyük alim ve mücahitlerinden biridir. Hicri 80 yılında doğmuş ve Hicri 122 yılında ise şehid edilmiştir. İlim, amel ve cihad hususunda yüce bir makama sahipti. Ama imamet makamı İmam Zeynu'l-Abidin'den sonra İmam Bakır'a ve sonra da İmam Sadık'a geçti. Her iki imam da Zeyd'e büyük saygı göstermiştir. Tarihte Zeyd büyük bir fakih ve hadisçi olarak yer almıştır. Kıraat ilminde de büyük bir makamı vardı. Öyle ki tarihçiler Zeyd'in Hişam ordusuyla yaptığı savaşı muhaddisler, kıraat alimleri ve fakihlerin savaşı olarak kaydetmişlerdir. Bir çok öğrencisi Zeyd'den fıkhi görüşler ve rivayetler nakletmiştir.

Mecmu adlı kitap iki mecmuadan meydana gelmiştir ki birisi Zeyd'in öğrencilerinden olan Ebu Halid Emur b. Vasiti Haşimi tarafından, ikinci asrın üçüncü çeyreğinde tedvin edilmiştir ki birincisi hadis ilminde "Mecmuu-l Hadis", diğeri ise fıkıhta, "Mecmu'ul Fıkıh" olarak adlandırılmıştır. Her ikisine birden "Mecmu-ul Kebir" denmektedir. Bazı Zeydi alimler ile bir çok diğer alimler bu kitabın itibarı hususunda münakaşa etmiş ve yazarını uydurukçulukla itham etmiştir. Nesai ise yazarın güvenilir olmadığını söylemiş ve naklettiği hadisleri sadece kendisinin naklettiğini söylemiştir. Zehebi de bu kitapta Hz. Ali'den nakledilenlerin zayıf olduğunu iddia etmiştir. Ama bir çok Zeydi alimleri bu ithamı kabul etmemektedir. Bir çok Ehl-i Sünnet alimi kendisinden hadis nakletmiştir. Sadece genel bir takım eksiklikleri varsa da bu eksiklikler rivayet alimleri ve tahkik ehli nezdinde ilmi açıdan değersiz görülmüştür. Örneğin Ehl-i Beyt hakkındaki aşırılıkları bir

övgüden ve tezkiyeden ibarettir. Rivayetlerinde yalnız oluşu ise bir eksiklik sayılamaz. Aksi takdirde Muhammed b. Hasan-i Şeyvani için de aynı şey geçerlidir. O da bir çok rivayetlerde yalnız başına nakletmiştir. Zaferani de aynı şekilde Şafii'den naklediği rivayetleri yalnız olarak rivayet etmektedir. Eğer Mecmu kitabında zayıf hadisler varsa, Ehl-i Sünnet'in en sahih kitabı olan Buhari'de de zayıf hadisler vardır. Halbuki Ehl-i Sünnet bu kitab'ın itibarından şüphe etmemektedir. Zeyd'in fıkhi istinbad metodu tam belli değildir. Bu konuda El-Mecmu kitabında hiçbir açıklama yoktur. Onun zamanında fıkıh, gelişen yeni olaylar karşısında şer'i hükmün açıklayıcısı konumundaydı. Nitekim Ebu Hanife Malik, Muhammed b. Hasan, Evzai ve benzeri kimseler kendi istinbadları hususunda hiçbir metod ortaya koymamışlardır. Ama Zeydi alimlerin inancına göre Zeyd'in kıyası ile Ebu Hanife ve Evzai'nin kıyası oldukça farklıdır. Onların inancına göre Zeyd bir İmam ve Hücet'tir. İctihad edebilen bir müçtehid değil. İctihad edenler Zeydi alimlerdir. Onlar kıyas ve ihtihşan ile de amel etmektedirler. Zeydiye Mezhebi'nde içtihad kapısı açıktır ve hatta diğer mezheblerin görüşünü almak da caizdir.

Ehl-i Sünnet Mezhebinin Genel Özellikleri

1- Hanefi Mezhebinin genel özellikleri:

Ebu Hanife kendi mezhebini şöyle tanımlamaktadır:

“Ben Fıkhi hükümlerde önce Kur'an'a müracaat ederim. Bulamazsam Sünnet'e, orda da bulamazsam sahabenin görüşüne ve onlardan istediğimin görüşüne uyarım. Sahabenin görüşü varken başkasının görüşünü tercih etmem. Eğer orda da bir şey bulamazsam İbrahim Necefi, Şi'bi, İbn-i Sirin, Hasan Ata, Said b. Musayyib ve benzeri kimselere gelince derim ki, “Onlar İctihad ettiler, ben de içtihad ederim.” (Ebu Zehra s. 355)

Böylece Ebu Hanife Kur'an'dan tabiinin sözlerine kadar tümüyle amel etmenin nas olduğunu düşünüyor ve nas dışında içtihadı tabiinden sonra caiz buluyor. Sahabeden sonra kıyasa, daha sonra ihtihşana, daha sonra icmaya ve daha sonra da insanların ilişkilerine bakıyor. Örf ve yaygın adetle amel ediyor. Elbette sahip olan örfle... Ebu Hanife'ye göre sahih olan örf, nassa muhalif olmayan örfdür. (Kitabu-l Menakıbi-l Mekki c. 1 s. 82)

Ebu Zehra Ebu Hanife'nin fikhının en büyük özelliği hakkında diyor ki: “Ebu Hanife çok tecrübeli bir tüccardı. Bu yüzden fıkı tüccar hasletinden oldukça etkilenmişti.”

Ebu Hanife sedd-i zerayi ile amel ediyordu. Bu yüzden faiz sözleşmesini ve faize benzeyen her türlü sözleşmeyi batıl kabul etmiştir. Buna delil olarak da sedd-i zerayi'yi göstermiştir. Pazar ilişkileri hakkındaki tecrübeleri bu konudaki meselelere dikkatle eğilmesine neden olmuştur.

2- Şafii Fıkıhının Özellikleri:

Şafii fıkıhında şeri hükümler beş kaynakdan istinbad edilir. Bunlar sırasıyla kitap ve sünnet, icma, muhalif olmadığı takdirde sahabinin kavli, muhalefet olduğunda delillere uygun düşen sahabinin kavli ve kıyas...

Şafii'ye göre kıyas, şer'i ilkelerden biridir ve nass olmayan yerlerde geçerlidir. Şafii Kitab'ın sünnetle nesh edilemeyeceğine inandığı için Kitap ve Sünneti bir arada zikretmiştir. Şafii'ye göre bu ikisi aynı makamda değildir. Şafii zamanında sünnetin hüccet olduğunu reddedenler çoğunlukta idi. Bazıları Sünnetin hüccet olduğunu red ediyor, bazıları da sadece Kur'an'la uyuşan Sünneti hüccet kabul ediyordu. Diğer bazıları ise sadece mütevatir Sünneti hüccet kabul etmekteydi. Şafii ise bu görüşü reddetmek için bu sıralamayı yapmıştır. (Kitabu-l Umm c. 7 s. 246)

Bazı Şafii mezhebi şerhçileri şöyle diyorlar: "Şafii ilk önceleri sahabenin sözünü hüccet kabul ediyordu. Ama daha sonraları bunu reddetmişlerdir."

Bazıları ise şöyle diyor: "Şafii'ye göre kıyas müçtehidin hüküm istinbad etme aracı değildir. Şafiiye göre kıyas, Kitap ve Sünnetten hüküm çıkarma yoludur. (a.g.e. s. 428)

Şafii istihsanı da reddediyordu. Şafii'ye göre ihtihasan dinin dışındadır. Şafii şöyle diyor: "Eğer ihtihasan doğru olsaydı, Peygamber de amel ederdi. Halbuki Peygamber asla bununla amel etmemiş ve hatta bazen yasaklamıştı. (a.g.e. s. 443)

Şafii kıyas ve ihtihasanın farkı hususunda da şöyle diyor: "Kıyas bir kaideye uyar. Kendisine başvurulur ve kıyas da nassdır. (a.g.e.)

Şafii iki ayrı dönem yaşamıştır. Şafii bir dönem Bağdat'ta yaşamış ve burada kitaplar yazmıştır. İkinci dönemde ise H. 199 yılında Mısır'a gitmiştir ki bu dönemde eski görüşlerinin çoğu değişmiştir.

3- Maliki Mezhebinin Özellikleri:

Maliki mezhebinde iki temel özellik vardır: Malik hem muhaddis ve hem de müçtehid biriydi. Malik muhaddis olduğundan hadisleri dikkatle inceliyordu. Meşhur Muvatta kitabı onun bu özelliğini yansıtır. (Malik bir çok ha-

ber-i ahad'ı reddetmiştir.)Buhari'ye göre en güvenilir rivayet Malik'in Nafii'den ve Nafii'nin de Abdullah b. Ömer'den naklettiği rivayettir. Malik hadis kurallarını bir araya getirdiği gibi, içtihad kurallarını da bir araya getirmemiştir. Öğrencileri bu eksikliği gidermiş ve fikhını bir kaç genel ilke etrafında toplamıştır. Bu cümleden Raşid'in Minhac kitabı, Kadı Ayaz'ın Medarik kitabı ve İbn-i Veheb'in Mecalisat kitabı gösterilebilir.

Maliki Mezhebi'nde ilk delil Kur'an'dır. Kur'an'da bulamazsa Sünnet'e yönelir. Malikiye göre Sünnet sadece Peygamber'in sözleri değildir. Sahabenin fetvaları, yargıları ve Medine ehlinin amelini de kapsar. Sünnetten sonra sıra kıyasa gelmektedir ki; nas olmayan bir hükmün nas olan diğer bir hükme ilhakıdır. Bu ilhak o iki hükmün benzer bir sıfattaki iştiraki sebebiyledir ki, gerçekte o hükmün nedeni sayılmaktadır.

Maliki mezhebinde kıyasla birlikte maslahat, istihsan, sedd-i zerayi, örf ve adet de hükmün delillerinden sayılmaktadır.

Malik bir deyişe göre kıyası haber-i vahid'e öncelikli saymıştır. (Muvatta S/298) Ama bu haber genel bir hükümle çeliştiği zaman o vahit olan haberi kenara itmiştir. Bu yüzden toplu bir nakli içeren Medine ehlinin amelini de bu vahit habere tercih etmiştir. Sahabenin kavlini ise hadisten menkul olduğu hasebiyle vacib-ul amel kabul etmiştir. Bu yüzden hac menasikinde Peygamberin amelini tercih etmiş ve delil olarak da hac menasikinin nakil yolundan başka elde edilemeyeceğini göstermiştir. Şafii ise bu konuda üstadını eleştirerek, aslı teferruata ve teferruatı asla karıştırdığını iddia etmiştir.

Malik tabiinın büyüklerinin reyleriyle de amel etmiştir. Elbette bu sahabenin kavli mesabesinde değildir. Elbette Medine ehlinin icması ile mütabık olduğu taktirde sahabenin kavlini de tercih etmiştir.

Maliki mezhebinde kıyas ve istihsan dışında mesalih-i mürsele kavramı da vardır ki, bu da özel bir delili olmayan, ama şeriattaki muteber maslahatlarla uyumlu olan maslahat manasınadır. Malik, mesalih-i mürsele'yi istihsan olarak ifade etmektedir.

Malik'in inancına göre mübah amelin nedeni ve mukaddimesi olan her amel mübahdır ve her harama neden olan amel de haramdır. Maslahat taşıyan her amel güzeldir, fesada sebep olan her amel ise fasit ve haramdır. Böylece sedd-i zerai ilkesini de mesalih-i mürsele yanında fikhı bir delil olarak kabul etmiştir. Maliki mezhebinde zerayi dört kısma ayrılır.

1- Fesada neden olması kesin olan bir amel... Örneğin, içine düşmesi kesin olan birinin yolu üzerine kuyu kazmak.

2- Galip bir zanla fesada neden olacağı bilinen amel. Örneğin, şarap yapacağı muhtemel birine üzüm satmak.

3- Nadir olarak fesada neden olan bir amel.

4- Fesadı genel olmayan, ama fesada neden oluşu sıkça görülen bir amel. Örneğin, genelde faize bulaşan ticari ilişkiler (El-ih̄tisam C:2 S:311).

Muvatta kitabını İmam Malik zamanında Kabe'ye astılar ki insanlar bununla amel etsinler. Ama kendisi bunu hoş karşılamadı ve engel olmaya çalıştı. Harun Reşid, bu kitabı kanunlaştırmak istedi. İmam Malik buna da karşı çıktı. (Ebu Zehra S:302)

İbn-i Cezm'in dediğine göre bu iki mezhep siyasi iktidarın gücüyle yaygınlaştı. Hanefi mezhebi doğuda, Maliki mezhebi ise batıda ve Endülüs'te yaygın hale geldi. Şu anda da bu mezhep Afrika'da yaygındır.

4- Ahmed b. Hanbel mezhebinin özellikleri:

Ehl-i Sünnet alimleri Ahmet b. Hanbel'i hadis imamı olarak kabul etmektedirler. Bazıları onun fakih ve müçtehit olduğu hususunda şüphe etmektedirler. Hanbeli fıkhı daha çok Sünnet ve hadis metinlerinden oluşmuştur. Bu yüzden Taberi onun fakihliğini inkar etmiş ve İbn-i Kuteybe onun muhaddis olduğunu söylemiştir.

Ahmet b. Hanbel, rivayeti içtihadı tercih etmiştir. Ebu Hanife'nin öğrencisi Ebu Yusuf'un öğrencisi olduğu halde daha çok üstadının rivayetlerini kaydetmiş, dirayet ve ichtihadına karışmamıştır. Hanbeliler Ahmet b. Hanbel'in hadis ilmindeki derinliğinin fakihliğini de etkilediğini söylüyorlar. Kendisi de fetvaların yazılmasına da karşı çıkmıştır. Bununla insanların hadisleri bırakıp fetvalara yöneleceğinden korkmuştur. Bu yüzden kendi fakihliği hadis ilmindeki imamlığı kadar yaygınlık kazanmamıştır.

Hanbeli mezhebinin özelliği Sünnete öncelik vermesidir. Hadis olmadığı yerde sahabenin kavline istinat etmektedirler. İhtilaf olduğu yerde de sahabenin görüşlerini caizu'l amel olarak kabul ediyorlar. İbn-i Kayyim'in da dediği gibi, Ahmet b. Hanbel bir çok konuda nas olduğu için sahabenin kavlini terketmiştir. Örneğin: Kocası ölmüş hamile bir kadının iddeti doğum yapmasıdır. Dolayısı ile buna muhalefet eden İbn-i Abbas'ın görüşüne teveccüh etmemiştir. Hakeza, Müslümanın gayr-i müslime varis olmasını da kabul ederken, bunu kabul etmeyen Muaz b. Cebel'e muhalefet etmiştir.

İbn-i Kayyim şöyle diyor: “Hanbeli mezhebine göre sahabenin ihtilaf ettiği yerde Kitap ve Sünnetin teyit ettiği görüş kabul edilir. Şahit olmazsa sadece ihtilaf nakledilir ve hiç bir görüşle amel edilmez.” Hanbeli mezhebinde ihtilafı sahabe kavli ile kıyasın hiç bir itibarı yoktur. Ama Şafii mezhebi kıyası, sahabi kavline tercih etmektedir. Hanbeli mezhebi ise tabiinin kavlini meşhur olduğu taktirde sahabinin kavlinde sonra kabul etmektedir. Daha sonra sıra mürsel ve zayıf rivayetlere gelmektedir ki, bunlar da olmazsa kıyasla amel edilir.

Şafii kendisine kıyası soran Ahmet b. Hanbel'e şöyle demiştir: “Zaruret dışında kıyasla amel edilmez.” Bize göre Şafii kıyasla amel etmiş ve onu delil olarak kabul etmiştir. Elbette yolunu bulduğu taktirde kıyası terketmiştir.

Gerçi bu tabir kıyas hususunda her ikisinin de aynı düşündüğünü göstermektedir. Ama Hanbeli Mezhebi, Şafii mezhebinin aksine mürsel ve zayıf rivayetleri bile kıyasa tercih etmiştir.

Hanbeli mezhebine göre kıyas mesalih-i mürsele, istihsan, sedd-i zerayi ve istishaba da şamildir. Hanbeliler daha çok sedd-i zerayi ilkesine önem vermektedirler. Bu yüzden harama neden olan araçları da kesin haram kabul etmektedirler.(El-Muğni C:1 S:48) Hanbeli alimleri bu esas üzere şöyle diyorlar:

1- Pazara gelmeyen malın ön alımı haramdır. Zira bu ihtikar ve aldaticılığa neden olur. Bu yüzden gerçek kıymeti üzere satılmadığı anlaşılan muamelelerde satıcı anlaşmayı bozabilir.

2- Her kim birine ekmek ve su vermezse ve o şahıs da bundan dolayı ölürse boynuna diyet düşer. Bu ameliyle onun ölümüne neden olmuştur.

3- Komşu pazarını kesada uğratmak için ucuz mal satmak haramdır. Zira bu zarara neden olur.

4- Fitne zamanında silah ticareti haramdır. Zira mazluma tecavüze neden olur. Hakeza hırsızlara silah satmak veya şarapçılara üzüm satmak da haramdır.

5- Günah işleri için bir yeri kiraya vermek de günahtır. Hanbeli mezhebine göre bütün bunlar sed-i zerayi babından haramdır. Hanbeliler amel edecek bir ilke olarak kendini ortadan kaldıran bir delil bulununcaya kadar hükmün devamı manasına gelen istishabı da kabul etmektedirler. Bu esas üzere şunları da kabul etmektedirler.

1- Hürmeti sabit olmadıkça eşyanın mübah olduğu ilkesi.

Bu delil üzere sözleşme ve şartlaşmalarda temel ilke ibahedir ve uymak fârzdir. Elbette buna engel olan özel bir delil bulunmadıkça...

2- Necis olduğu bilinmedikçe suyun tahir olması.

3- Talak'ın bir mi üç mü olduğu hususunda şek edilirse, kesin bilinen bir olduğu için talakın bir defa olduğuna hükmedilir.

Ahmet b. Hanbel üstadı Şafii'nin aksine fetvalarını toplamamıştır. Yazdığı notları ise yayınlanmak için yazılmamış notlardır. Bizzat kendisi fikhi görüşlerin toplatılmasını yasaklamıştır. Hanbeli fikhî iki yolla devam etmiştir.

1- Ahmet b. Hanbel'in hayatta iken yazdığı Müsnet kitabıdır. Ömrünün sonunda da bunları düzenlemiş, ancak hepsini bitirememiştir. Vefatından sonra oğlu Abdullah b. Hanbel çalışmaları tamamlamıştır. Babasının kitabında yazılana benzer rivayetleri ve babasından duyduklarını da buna eklemiştir. (Te-bakat-ul Henabele El Muhtasare S.132)

Ebu Zehra, Ahmet b. Hanbel'in Müsnet kitabındaki düzenlemeyi oğlu Abdullah'ın yaptığına inanmaktadır. Bu kitaptaki düzen diğer hadis kitaplarındaki düzene uymamıştır. Fikhi mevzular yerine sahabe isimleri esasınca düzenlenmiştir. Bu yüzden istenilen hadisin bulunması oldukça zordur. Ahmet b. Hanbel'in Müsnet'i hadis mecmuası olduğu halde fikhi fetvalar konumundadır. Herhangi bir konuda nakledilen hadisler onun fikhi görüşlerini yansıtır.

2- Ahmet b. Hanbel'in öğrencileri vasıtasıyla yayılmıştır ki ilki oğlu Salih'tir. Sorulan sorulara babasının fetvalarıyla cevap veriyordu. Bir müddet kadılık da yaparak babasının görüşünü uygulama imkanı bulmuştur. Diğer oğlu Abdullah da babasının hadislerini yayarak Hanbeli Mezhebi'ne hizmet etti. Diğer bir öğrencisi Abdulmelik Meymuni ise yirmi yıl yanında ders okuyarak bütün uyarılarına rağmen bazı fikhi görüşlerini biraraya topladı. Ebu-bekir Mervezi de Ahmet b. Hanbel'in gözde öğrencisiydi. İbrahim b. İshak Harbi de fikhî ve hadis dışında Ahmet b. Hanbel'in hayatını da kaleme aldı.

Ahmet b. Hanbel'in mezhebi selefi ve ihtiyatla mutabık bir mezheptir. Hanbeli mezhebindeki görüş ihtilafları hususunda bir takım deliller zikredilmiştir ki konu uzayacağından bu kadarla yetiniyoruz. Hanbeli alimleri de içtihat kapısının açık olduğuna ve mutlak bir müctehidin varlığının farz-ı kifaye olduğuna inanmaktadırlar. Hanbeli mezhebi taraftarları diğer mezheple-

re göre daha azdır. Bunun nedeni bu mezhepteki aşırı zorluklar, görüş farklılıkları, mezhebi taassup ve iyiliği emredip kötülükten sakındırmadaki aşırı tutumları gösterilebilir.

İbn-i Esir kendi tarihinde şöyle yazıyor: "Hanbeliler nerede iktidara geçtilerse şiddet uyguladılar. H.323 yılında Bağdat'ta iktidara geçen Hanbeliler evleri aramaya başladılar, evde buldukları nebizleri (biraları) döküyor, şarkıcıları dövüyor, müzik aletlerini kırıyor ve ticarete müdahale ediyorlardı. Sokakta yanyana gördükleri kadın ve erkeğin yakınlık derecesini soruyor, cevap vermeyenleri dövüyorlardı. Emniyet güçlerine teslim ediyor ve kötü iş yaptıklarına şahadet ediyorlardı. Bağdat halkı bunlardan bıkmış, usanmıştı. Şu anda da Arabistan'da aynı durum söz konusudur. Hacı adaylarına yapılan haksızlıklar herkesi bıktırmıştır."

Diğer Fıkhi Mezhepler

Bu dört mezhep dışında diğer birtakım sünni mezhepler de vardır ki, zamanla ortadan kalkmıştır ve bugün sadece fıkhi görüşleri kitaplarda yer almıştır. Bunlar kısaca şunlardır:

1- Evzai'nin fıkhi mezhebi: Bu mezhep Abdurrahman b. Amr b. Evzai'ye mensuptur. Şam'da İmamdı ve herkesin tanıdığı bir şöhrete sahipti. H.88 yılında Ba'lebek şehrinde doğdu ve H.157 yılında Beyrut'un güney sahillerinde bir yerde vefat etti ki, orası şu anda kendi anıyla anılmaktadır. Evzai, Zühri ve Ata'nın öğrencisiydi. Sevri ve Abduddin Mübarek ise onun öğrencilerinden sayılmaktadır. (Vefiyat-ul A'yan C.3 S. 127)

Evzai daha çok hadise yönelmiş, kıyasa rağbet etmemiştir. Daha sonra Endülüs'e gidince üçüncü asrın ortasından itibaren Şam'da Evzai mezhebinin yerini Şafii mezhebi aldı. Endülüs'de de Maliki mezhebi yaygınlaştı. (Tarihü't-Teşri S.266)

2- Davut Zahiri Mezhebi: Bu mezhep de Davut b. Ali b. Halef İsfahani'ye mensuptur ve Zahiri mezhebi diye meşhurdur. H. 202 yılında doğmuş, Bağdat'ta yaşamış ve 270 yılında orada vefat etmiştir. İshak b. Rahviye ve İbn-i Sevr'in öğrencisiydi. Şafii mezhebine oldukça yakındı. Zamanla kendisi de yeni bir mezhep kurdu.

Zahiri mezhebi İbn-i Hazm-i Endülüsü vasıtasıyla geliştirildi ve meşhur bir mezhep haline getirildi. Zahiri mezhebinde daha çok sünnetin zahiri ile amel edilir. Kabul edilir bir delil veya icma olmadıkça zahir terk edilmez. Sünnetin olmadığı yerde icma ile amel edilir. Zahiri mezhebinde kıyas yasaktır. Davut Zahiri'nin fıkhi kitapları da vardır ki öğrencileri tarafından ge-

nişletilmiştir. En büyük öğrencisi olan İbn-i Hazm bu mezhebi yaygınlaştırmıştır. Böylece beşinci asrın ortalarına kadar devam etmiş ve sonra yok olmuştur. İbn-i Hazm önceleri Maliki daha sonra Şafii ve daha sonra da Zahiri mezhebine geçmiştir. Büyük bir alim olan İbn-i Hazm bir çok ilmi eserin de yazarıdır. İbn-i Hazm da reyle ameli reddetmiş ve mezheb usulüne bağlı kalmıştır.

İbn-i Hazm fıkhî mezheb imamlarının görüşlerine eleştiri getiriyor ve kıyası reddettiği için bir çok kıyas taraftarı alimleri şiddetle kınıyordu.

Zahiri mezhebinde akli istidlalin yeri yoktur. En mantıklı önermeleri bile reddederler. Onlar sadece nasslarla amel ederler. İbn-i Hazm H. 384 yılında Kurtuba'da doğmuş ve 405 yılında vefat etmiştir. (Tarih-i Bağdat c. 8 s. 370)

Bu mezhebin terk edilmesinin nedeni de Sünnete olan aşırı bağlılık ve kıyasa olan aşırı muhalefettir. İbn-i Hazm ve Davud kıyasa şiddetle karşı çıkmışlardır. Bu şiddetler neticesinde zahiri mezhebi de zamanla terkedilmiştir. Zahiri mezhebi de rey ve içtihadı karşı çıkmakla Ahbariler'e benzemektedirler. Şu farkla ki Ahbariler nass olmayan konularda ihtiyat etmekte, Zahiriler ise Asaletü-l İbahe'ye inanmaktadırlar. Bunun delili olarak da, "Yeryüzünde olan her şeyi Allah yaratmıştır." ayetini göstermektedirler. Zahiri mezhebine göre hastanın tüm tasarrufları geçerlidir. İnsan idrarı suyu necis eder ama, domuzun idrarı suyu yaymaz. Cünub bir insan Kur'an'a el vura bilir. Ümmü Veled'in ticareti caizdir. İnsanlar için taklit haramdır. Ya Müçtehid olmalıdır veya başkalarına sormalıdır, Kitap ve Sünnet'ten delille kabul etmelidir.

3- Taberi Mezhebi: Bu Mezheb Ebu Cafer b. Cerir b. Yezid b. Halid Taberi'ye mensuptur. Taberi H. 224 yılında Amul'da doğmuş ve 310 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. (Vefayyatu-l Ayan c. 3 s. 326)

Taberi önceleri Şafii mezhebini ve Rebi b. Süleyman'ın öğrencisiydi. Daha sonra Maliki ve diğer mezheblere yöneldi. Daha sonra da kendisi görüş sahibi oldu. Taberi Mezhebi Bağdat civarında yaygınlaştı, beşinci asrın ortalarına kadar devam ettiyse de sonraları ortadan kalktı.

Çağımızda Fıkhî Mezheplerin durumu:

Çağdaş değişiklikler yeni bir takım konuları gündeme getirdi ki ilgili hükümleri eski metinlerden çıkarmak mümkün değildir. Bu yeni oluşumlar Ehl-i Sünnet Mezhebi'ni iki şekilde etkiledi. Bu değişiklikler önce tahric babını güçlendirdi ve müftüler istinbad edilmiş hükümlerden yeni kaide ve

usuller çıkarmaya çalıştılar. Görüş farklılıklarını ortadan kaldırmak için de resmi müftüler tayin edildi. Bu müftüler resmen yeni konularda görüş belirtiyorlar. Yeni konulara cevap verme açısından farklı mezhep görüşleri ilmu'l hilaf ve tatbiki fıkhi geliştirdi. Böylece mezheplerde içtihad ortamı gelişti. Bazı alimler kendi mezhebi görüşlerini değiştirdiler ve başka mezhep görüşlerini tercih ettiler. Örneğin, Mısır müftüsü Şeyh Şeltut'un üç boşanma hususundaki fetvası gösterilebilir.

Bu arada içtihad ve fıkha yeni bir bakış açısı gelişti. Gerçi görünürde etkin değildi. Ama fıkhi tartışmalarda yeni değişiklikler oldu. Mutlak içtihad imkanı, mezheplerin birleştirilmesi ve bir mezhebe bağlılığın gereksizliği ortaya çıktı. Böylece mezhebi taassup da azaldı. Çağdaş fıkhi değişikliklerin kökeni bir buçuk asır öncesine dönmektedir. Osmanlılar 1840 yılında ceza hukukunu Fransa'dan aldılar. Medeni hukukunu ise dört mezhebin kaynaklarından elde ettiler. Böylece Osmanlı devletinin medeni kanunları dört mezhebin fıkhi görüşlerinin birleştirilmesinden vücuda geldi. Halbuki o zamanlar Osmanlı devletinin resmi mezhebi Hanefi'ydi. Bu kanun mecmuası "Mecelletu-l Ahkami-l Adliye" adında H. 1293 yılında basıldı ki, 1851 maddeden oluşan bu mecmua fıkhi, hukuki ve kanuni bir şekilde ortaya çıktı..

Kadri Paşa'nın yazdığı "Murşidu-l Heyavan fi'l-Marifeti Ahvali'l İnsan" kitabı da ticari sahada fıkhi hükümleri 1941 maddelik kanunname haline getirdi. Daha sonra da 646 maddelik vakıf mecmuası ve 647 maddelik şahsi ahval ile ilgili maddeler tanzim edildi. Abdulkadir Udeh ise İslam'daki ceza fikhını 869 madde halinde yayınladı. Sonunda Senehveri "Mesadiru-l Hak fil Fıkhi-il İslami" adlı kitabında Ehl-i Sünnet mezhebinde yeni fıkhi değişiklikler icad etti. Böylece Ehl-i Sünnet mezhebi fıkhi değişiklikler açısından yeni bir döneme girdi.(El Muntefi min Tarih-it Teşri s.175)

Bu temel değişiklikler neticesinde son bir asrın değişiklikleri başladı ve netice olarak fıkhi tartışmalar, fıkhıta realizm ve fıkhi görüşlere kolayca erişebilme metodları geliştirildi. Bu konuda yazılan mecmuaların en önemlileri şunlardır:

1- Mecmeu'l Bubusi'l İslamiye: Bu kuruluş 1961 yılında Mısır'da kuruldu. Bu komisyon içinde fıkhi komisyon da olmak üzere bir çok komisyondan müteşekkildir. Bu komisyon çağdaş meseleler hakkında dört mezhep esasınca şer'i hükümleri çağdaş kanunlar kalıbında sunmaya çalıştı. Yılda bir yapılan konferanslarda bu çalışmaların neticeleri değerlendirildi. İlk konferans 1964 yılında Kahire'de yapıldı. Burada fıkhi konularda bir çok mecmua sunuldu ki bunlardan bazıları şunlardır: "Üstad Muhammed Ali Sabis'in yazdığı "Neşetü-l Fıkhi-l içtihadi ve Tatavvuruhu", Üstad Ebu Zehra'nın yaz-

dığı “Behs Hevle’l Ukube fil İslam” mecmuası ve Üstad Muhammed Halefullah Ahmed’in yazdığı “Hukuku’l İslam Beyne’n Nazariyye ve’t-Tatbik fil Hizareti’l İslamiyye ve fil Hazareti’l Garb”

2- *Mecmuatu’l Fıkbi-l İslami*: Bu eser de Suriye’deki Şeriat Fakültesi tarafından yazılmıştır. 1956 yılında bunun ilk neticeleri bir dergide yayınlanmıştır.

3- *Meşru’u Vezareti’l Evkaf ve’s Şuuni’l İslamiyye bi’l Kuveyt*: Bu proje de 1966 yılında Kuveyt’in Vakıflar Müdürlüğü tarafından başlatıldı. Şu ana kadar bir çok dergi yayınlanmıştır.

4- *Mecmeul Fıkbi-i*: Bu kurum da Rabitetu’l Aleml’l İslami tarafından H. 1384 yılında Mekke’de kuruldu. İslam dünyasının fıkhi sorunları etrafında yapılan bir çok konferanslarla çağdaş fıkhi bakış açıları geliştirildi. Bu bakış açıları mutlak içtihad ve mezhepte içtihad sorunlarına teveccüh eden bir grubun içtihadlarına dayalıydı.(El-Medhal İle’t-Teşrii’l İslami s. 185)

5- *Mecmeu’l Bubusi’l Fıkbiyye*: Bu kurum da sürekli konferanslar şeklinde İslami Konferans Teşkilatı çerçevesinde kuruldu. Şu ana kadar çeşitli fıkhi görüşlerde çok detaylı fıkhi görüşler ortaya koymuş ve bir çok dergi yayınlamıştır.

6- *Mecmeu’l Fıkbi’l İslami*: Bu kurum da H. 1401 yılında İslam Ülkeleri Liderleri Konferansı’nda alınan kararlarla kuruldu. Bu kurumun hedefi çağdaş hayatın sorunlarını incelemek, asil içtihadı ulaştırmak, büyük İslam kaynaklarına yeniden bakarak çeşitli çözüm yolları geliştirmek ve İslam dünyasındaki büyük alimler sayesinde İslami düşünceleri geliştirmektir. Bu konferans, İslami Konferans Teşkilatı Genel Sekreteri’ni Rabitetü’l Aleml’l İslami Teşkilatı’yla işbirliği yaparak bir tüzük hazırlamasını ve incelemek ve gerekli teşebbüslerde bulunmak üzere İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanlıkları Konferansı’na göndermekle görevlendirdi. Bunun üzerine İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları’nın Nijerya’da H.1402 yılında düzenlediği 13. Konferans’da bu kurumun tüzüğü onaylandı ve incelenmek üzere üye ülkelere gönderildi. Sonunda bu son tüzük H.1403 yılında Mekke’deki konferansda son şekliyle onaylandı. Bu tüzükte kurumun hedefi iki şekilde belirlenmiştir. Birincisi şu ki İslam Şeriatı esasınca devlet, toplum ve ferd olarak insani ilişkiler yoluyla pratik ve fikri birliğin sağlanması ve ikinci olarak da İslam düşüncesinin sağlamlaştırılması, sorunların incelenmesi ve çözümlerin bulunması için faal ve asil içtihad yollarının araştırılması...

Bu esas üzere kurum fıkhi istilahatları herkesin anlayacağı şekilde düzenlemekle görevlendirildi. İslam Fıkhi Ansiklopedisi yazılmaya başlandı. İ-

lam dünyasındaki fıkhi merkezlerle ilişkiye geçildi. Fıkhi konular bu merkezlere gönderildi ve İslam'ın büyük cihad mirasının ihyası için fıkhi konuların geliştirilmesi sağlandı. Bunun içinde usul-i fıkıh ve ilmu-l hilaf (Tatbiki İslam Hukuku) ilimlerine özel ilgi gösterildi. (Mücelled'u Mecmei'l Fıkhi'l İslami 1. Sayı s. 59-66)

7-Dairetü'l Mearif'i Fıkhi'l İslami: Bu kurum da Kum'da ilmi havzalarda kuruldu. Bu kurumun görevi de İslam fikhını bir bütün olarak kapsamlı bir şekilde bir araya getirmektir. Aynı zamanda bu konuların köküne inerek fıkhi görüşlerin seyrini incelemek ve aynı zamanda zaman ve mekanın fıkhi görüşlerdeki inkar edilmez tesirini gözler önüne sermektir. (Mecelle-i Fıkhi-i Ehli'l Beyt, Yıl. 1, 2. Sayı, s. 374 İlmi uzmanlık kongresi Makaleler Mecmuası ve Eserü'l Mearifi Fıkhi'l İslami, Kum H.Ş. 1374)